

ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОПОВІДІ XVII СТ.

У сучасній лінгвістиці спостерігаємо різні підходи до вивчення діалогічних дискурсів: функціонально-стильовий, комунікативно-прагматичний, формально-граматичний. Діалог через специфіку свого протікання є різновидом мовлення, запрограмованим на досягнення певного комунікативного ефекту [8, 14]. Н. Д. Арутюнова зазначає, що діалогічні репліки допомагають мовцю краще й точніше виразити свою думку, забезпечити її мотиваціями й прикладами [1, 8].

Діалог як спосіб текстобудови був властивий багатьом жанрам давнього письменства. Так, вивчаючи структуру староукраїнського наукового тексту, М. М. Пещак констатує, що стародавню первинну і вторинну наукову літературу різнить від сучасної діалогічний спосіб викладу, де діалог був формою логічного доведення суджень [14, 208]. Діалогічний спосіб викладу наукового матеріалу застосовано у «Граматиці» Л. Зизанія, що, на думку В. В. Німчука, зумовлено задумом видати її як шкільний підручник [13, 72], частково наявний у «Граматиці» М. Смотрицького [10, 11], діалогічна форма текстобудови характеризує катехізиси, що забезпечувало уточнення основних догматів віри, більш доступне їх пояснення [12, 175]. Вивчення функцій та структури діалогу в наукових текстах середньукраїнського періоду стало предметом спеціального дослідження Г. М. Наєнко [9]. Мовознавець робить висновки про те, що значна кількість питань у досліджуваних текстах стосується тлумачення сенсу окремих положень Святого Письма та широкого кола прецедентних текстів, питання стосується проблеми розуміння, а відповідь виступає зразком герменевтичної практики. У діалогах на теми моралі репліками обмінюються персоніфіковані узагальнені комуніканти, питання й відповіді ускладнено компонентами міркування [9, 73–74]. Діалог став основним засобом творення полемічного тексту, форма діалогу була ефективним способом переконання у вірі. О. І. Ніка розглядає полемічні тексти другої половини XVI – першої половини XVII ст. як віддзеркалення діалогічності і зазначає, що «теологічний діалог православного з латинником став актуалізованою формою доведення конфесійних акцентів у період церковно-унійних обговорень, узагальненою відповіддю православних у спростуванні найпоширеніших аргументів опонентів» [11, 157–188]. І. Ісіченко наголошує, що декламаційна або діалогічна форма поетичного тексту була однією з ознак домінування нового барокового стилю [5, 28]. М. Кашуба, проаналізувавши філософські курси викладачів Київської академії, дійшла висновку, що їхня форма діалогу зі слухачем є прикметно бароковою [7, 213]. Постійні переходи від монологів до повчальних діалогів – риса передмов Ф. Скорини [17, 92]. Отже, в період бароко діалог стає однією з визначальних рис формальної побудови творів різного призначення: і наукових, і полемічних, і богословських.

Активно використовували діалог як засіб побудови тексту і проповідники. Аналізуючи Учительні євангелія, Г. Чуба акцентує увагу на тому, що їхньою головною структурно-стилістичною рисою, яка сприяла зближенню адресата з мовцем, є діалогічний характер тексту. Дослідниця слушно зауважує, що діалог як прототип побутової розмови був найближчою до мовного досвіду простого слухача формою комунікативної ситуації. Діалогічна форма організації тексту створювала враження безпосереднього контакту проповідника зі слухачами, водночас залишалася підпорядкована монологові автора – головній організаційній структурі тексту [16, 144]. Названа особливість побудови традиційної проповіді знаходить практичне втілення і в проповідях нового типу.

У зв'язку з цим актуальним є вивчення особливостей використання діалогів у проповідях нового типу – барокових, що набули широкого розвитку в українській культурі у XVII ст.

Мета пропонованої статті – проаналізувати змістове наповнення, функції та засоби мовного оформлення діалогів у барокових проповідях. Матеріалом дослідження стали проповіді визначних українських культурних діячів П. Могили, А. Радивиловського, Д. Туптала.

Проповідь за способом взаємодії між комунікантами є мовленням монологічним. Дослідники зазначають, що особливість спілкування під час виголошення проповіді полягає в мовчанні адресата, але промовець мусить забезпечити її двобічність [18, 47]. Характерною рисою організації тексту проповіді є діалогічний спосіб викладу матеріалу. Насиченість внутрішньої структури проповіді діалогами дослідники кваліфікують як важливу комунікаційну стратегією, спрямовану на досягнення постійного контакту зі слухачами, особливо психічного: діалог дає змогу приховати вищу позицію проповідника стосовно адресатів, створити ефект двосторонньої комунікації. Діалог також стимулює увагу, впливаючи на інтенсифікацію переконувального впливу промови [18, 46–54].

Досліджуваний матеріал показує, що формулювання запитань давало проповідникові змогу активізувати мисленнєву діяльність слухачів, створювати атмосферу інтелектуальної та емоційної співтворчості з ними у процесі пошуку правильної відповіді. Питальні речення оформ-

лювалися граматичними засобами в поєднанні з інтонацією. Одним з основних граматичних засобів оформлення речень були питальні займенники і частки, більшість з яких функціонує досі в українській мові. Найбільш поширеною часткою в пам'ятках, що відбивали живу українську мову, була частка **чи** [6, 47; 15, 179]: *Тут же уважмо, Слухачу, чи не по(т)рафиль той му(д)рець? Певне потрафил (Рад., Вінець, р̃зє); Чи придает тое имь славы? Чи придает wzдобы? (Рад., Огородок, as).* Крім того, засвідчено такі службові слова:

что бы: *Что бы того были за причини? (Рад., Вінець, ѿд зв.);*

что ж: *Что ж такій за овоць? Живот вѣчный (Рад., Огородок, є̃мс); Что(ж) за таємница? (Рад., Огородок, ѿѿ зв.);*

що: *Що того за причина? (Туптало, 3); Що ж то есть целомудрыє? (Туптало, 22);*

хто: *А хто жь священником въ той церкви? (Туптало, 22);*

для чого: *Для чого бы за(с) на нас Бгъ напушал хоробы albo якїи иншіи оутрапена? (Рад., Вінець, ає); Для чого жь и на него, яко на иншихъ допустилъ голод? (Рад., Огородок, с̃ни);*

яко ж: *Якожь маєшь хр(с)тіа(н)скій члвче в тыхъ различныхъ цнотахъ наслѣдовати Хѣ? (Рад., Вінець, р̃гє).*

Виразниками питання були також лексичні засоби, серед яких першорядна роль належала дієсловам із семантикою «питати». Значна частина діалогів ставала засобом тлумачення Святого Письма, а також слугувала реалізації моралізаторсько-повчального змісту проповіді, тому часто запитання, поставлені проповідником, мали попереджувальний характер. Вони ніби не адресувалися конкретному слухачеві, проте кожного змушували задуматися, чи знає він на нього відповідь: *Можеть тутъ кто запытаты, Чи может члкъ без особливого просвѣщенїа Бзского прійти до Вѣры правдивой? (Рад., Огородок, є̃ѣг); Можеть тутъ кто задати [питання] На тоє ѿ(т)повѣдаю такъ (Рад., Огородок, є̃ѣг); Можеть кто запытаты: Чи всѣхъ же Хс въ Вскр(с)ніє свое з пекла выбавиль? Не всѣхъ (Рад., Огородок, г̃).*

Безпосередня адресація слухачам досягалась уживанням дієслова-присудка в 1-ій особі однини зі значенням «питати» з додатком – особовим займенником у знахідному відмінку, який позначав адресата: *Питаю вась, слухачу? Чи ли не мѣли бысте того члка за шаленого? ... Чи ли не приписали бысте єму глупства? (Рад., Огородок, а̃ркв); дієсловом-присудком 2-ої особи множини наказового способу: Повѣжете мнѣ? Что за причина же в тѣлѣ не низко при землѣ масм насажденныє ѿ(т) Бга оуши, але высоко вгорѣ ку нбу? (Рад., Огородок, с̃пд зв.); дієсловом-присудком у 1-ій особі множини наказового способу. Уживання цієї форми створювало ефект формулювання питання самим слухачем: Обернѣмъ свой азыкъ до розныхъ сторонъ послпствала а запитаймо? Что єсть милшого? Что є(ст) вдачнѣйшого? Что єст пожитечнѣйшого на свѣтѣ? (Рад., Огородок, а̃ркв).*

Питальні речення діалогів можуть бути вираженими риторичними питаннями, які Ш. Баллі кваліфікує не як питання, а як непрямий експресивний засіб, побудований на виразності голосу [3, 38]. Характерним для діалогів барокової проповіді є ампліфікація риторичних запитань, що посилювала пафосність промови: *Что жь над любовь лѣпшого? Что безпечнѣйшого? Что моцнѣйшого? Бог в немь, и что(ж) над любовь вдачнѣйшого? (Рад., Огородок, а̃рк).* Каскад запитань і відповідей, які висвітлюють подію під різним кутом, спрямовано на те, щоб слухачі самі прийшли до повчального висновку: *А что жь то справило? Прагнена Владѣнія. А что ж до того было поводом? Прагнена Владѣнія. Якоже са имь братоубійство нагородило? Так ... (Рад., Огородок, ѿ – с̃ѿа).* Зазвичай одразу після питання проповідник давав на нього відповідь, не вдаючись до спеціальних мовних засобів її виокремлення. Проте іноді сигналізатором відповіді ставало дієслово *отповѣдати*. Засобом посилення переконання у правильності віднайдені відповіді слугувало покликання на Святе Письмо, оформлене як думка самого автора: *Что є(ст) вдачнѣйшого? Что єст пожитечнѣйшого на свѣтѣ? Подобно з ѷалмистою ѿ(т)повѣдають згода (Рад., Огородок, а̃ркв); А ѿ(т)куль бы то походило? ѿ(т)повѣдаю з Еклезїастесомь ... (Рад., Гізель, 13).*

Опрацьований матеріал демонструє розмаїття змістового наповнення діалогів. У барокових проповідях присутні діалоги полемічного змісту. Але на відміну від полемічної літератури, полемічний діалог у проповіді є одним із різновидів усього комплексу діалогічних текстів, умотованих у структуру казання. Полемічні діалоги в проповідях мають інший характер перебігу, вони не завжди завершуються вирішенням певної проблеми, а швидше тільки окреслюють її, акцентують на ній. На цьому акцентувала О. І. Ніка: «Якщо для полемічних текстів цього періоду характерне апелювання до опонента зі спростуванням помилковості висловлених ним поглядів, суспільне реагування на тогочасне релігійне життя, то в Учительних євангеліях і казаннях полемічний аспект редукується» [11, 166–167].

Яскраві приклади полемічних діалогів знаходимо у проповіді Петра Могили «Кр(с)тъ Хр(с) та Сп(с)тела и кожного члка». У першій її частині автор тлумачить значення символу хреста в християнстві й обґрунтовує потребу християнам класти на себе знак хреста. Однак опоненти не визнавали святості символу і не вважали за необхідне осіняти себе ним. Автор наводить можливі закиди опонентів, а потім спростовує їх, опираючись на численні докази, віднайдені ним у Старому і Новому Заповітах. Проповідник виражає різко негативне ставлення до уявних супротивників, називаючи їх у словах автора перед репліками діалогу та у звертаннях у репліках-відповідях зни-

женими і навіть образливими словами: *невстидливий, невдячний, апостата, єретик, враг, не-приятель, крестоненавидець, ядовитий, ящорчий народ*. Репліки діалогу оформлено як пряму мову. Автор також диференціює мовлення опонентів, позначаючи його словосполученням не *замолчит одозватися*; своєї ж відповіді позначає лексичними маркерами – *отповѣм, отповѣдаю*: *Не замолчить на то озватися неvistидливий єретикъ: нашто мовячи, потребный єсть то(т) знак на себе класти... Отповѣмъ ти, О враже Крѣста Хва : ижь не толко...; Не замолчить и тут одозватися тыми словы неприятель Крѣста Хва ... мовячи: азали не маєть Црѣвь до роспамятания добродѣйствъ Панскихъ ... Отповѣдаю ти, о неvстедливий Крестоненавидче: взаєм питаючи тебе: Чему людъ Илскїи и оныи старозаконныи... Але невдячний Апостата ... на тоса Богоборне ѡ(т)зоветь ... ѡ(т)повѣдаю ти, ядовытый ящорчий народе, ... по(д) плащиком Хрїстїанского назвїська (Мог., Хрест, 275–278).*

Автори проповідей використовували діалогічну форму для переказування біблійних та інших подій, що робило їх наочними: *Спытано разъ святую мученицу Серафиму: Где церков Бога твоего ... отповѣдала святая ... Рекль тирань: то аще чистота отъ тебе отъята будетъ ... отказала мученица ... (Туптало, 23)*. У наведеному фрагменті спостерігаємо добір автором синонімів на позначення реплік діалогу: *спитано – отповѣдала, рекль – отказала*: *Мовить теды в себе Богъ: лихїи то людїе, окажусь я им грозно, нехай мене знають, не потерплю того (Туптало, 4)*.

Переказуючи за допомогою діалогу прецедентний сюжет, проповідник ставав творцем уже власного художнього тексту. Так, А. Радивилівський переповідає епізод, де йшлося про скинення Богом з неба Люцифера за пихатість: *Там Серафимове, Херувимове мовачи: Люцифере, твое єсть смиратиса; а он на тоє что мовил? Не мое. ... Мовили иншіи нижшіи хоры: Люцифере, твое єсть подъ старшимъ быти, а не старшинствовати. А онъ на тоє что? не мое? ... мовили єще до него: Люцифере, ты пражнешь годности барзо высокої, что єсть не твоего ... а онъ на тоє что? Славы своєа иному не дамъ (Рад., Огородок, сѡв)*. Деталізація переданої розмови Люцифера з ангелами створювала ефект присутності проповідника при тому, як вона відбувалася, що посилювало переконливість повчального прикладу.

У структуру монологічного тексту автори включали власні діалоги з уявними персонами. Так, наприклад, А. Радивилівський спрямовує ряд питань до Христа: *Хр(с)те спсїтелю, чились дла єдны(х) Учнїиковъ своихъ ступилъ з Нба на землю? Чились дла нихъ єдиныхъ вьплоти(л)са з Пребл(с)ве(н)ной Двы Мрїи? Чили(с) дла єдины(х) на семъ свѣтѣ рожныє понесль оутрапена? Чили дла нихъ єдиныхъ смрть Кр(с)тную по(д)налєсь? (Рад., Вінець, сѡ зв.)*. Риторичні питання такого типу на матеріалі сучасної української мови М. П. Баган кваліфікує як такі, що співвідносяться із загальнозаперечними судженнями, які спростовують певну дію, стан чи відношення [2, 188].

Елементи діалогу були одним із засобів введення в текст проповіді цитати, що, на нашу думку, дозволяло популяризувати текст, внести в нього живий струмінь розмови, полегшити слухачам сприйняття цитованого матеріалу. Імітуючи бесіду з автором цитати, проповідник коментував її, ділився власними думками зі слухачами, які разом із проповідником ставали співучасниками творення проповіді: *Слухайте Соломона, который вы(х)валаючи премудрость, такъ ѡ ней выреклъ: все злато вложеної тоа пѣсокъ єсть меншїи, и яко каль мнитса пред ней сребро ... Что(ж) мовишь Салїомоне? Злато, сребрѡ здоби(т) скипетри императорские ... а ты ровняеш до пѣску, до калу? (Рад., Гізель, 12)*. Іноді подібні розмірковування виливалися у відносно великі за обсягом фрагменти, як це спостерігаємо у Д. Туптала. В одному з казань він цитує Євангеліє від Луки: *Мовит Лука святый, яко приближиси [Христос] видѣвъ градъ, плакаси (Туптало, 88)*. Навівши цитату зі Святого Письма, проповідник розмірковує над її змістом, висловлює шляхом запитань різні погляди на причину Христових сліз. Звертаючись до євангелїста Луки ніби до присутнього, проповідник разом зі слухачами знаходить правильну відповідь: *Я не иму вѣры, пытаю Луки святого: святый евангелисто, хочєшь ты и не былъ на той час при Господѣ, бось уже по вознесенїи его присталь до апостоловъ еднакъ же отъ самовидцовъ слова добре моглєсь о томъ слышати, чоґо то Господь, нашъ вѣжаючи до Иерусалима, плакаль? Скажи нам. Лука святый отсылаєть до евангельской своей книги, и в той пишет такъ ... (Туптало, 88)*. Без сумніву, що такий спосіб цитування міг бути застосованим тільки в художньому творі і вирізняв специфіку цитування в гомілійних творах від тогочасних наукових.

У проповіді Д. Туптала зафіксовано оригінальний спосіб використання діалогу як способу цитування Святого Письма. В одному з казань на основі старозавітного сюжету проповідник сконструював діалог між Господом та Авраамом, репліки якого є цитатами. Діалог супроводжує майстерний опис душевної атмосфери, за якої він відбувався, – і що є вже художнім вимислом автора: *Вдалсь раз Господь Богъ вь подуфалую розмову со слугою своимъ вѣрнимъ Авраамомъ, бесѣдуєть съ нимъ лагоднѣ, якъ бы съ своимъ приятелем, не таячи предъ нимъ своихъ Божескихъ секретъ: не потаю отъ Аврама, раба моего, еже азъ творю, глаголетъ Господь. Осмѣлился теж и Авраамъ, безпечне размовляєть з Богомъ, допытуеться таємницъ: не погубиши ли праведного съ нечестивими?.. (Туптало, 15–16)*. Відомо, що діалогічний спосіб переказування подій зі Святого Письма був уже апробований письменниками Київської Русі. Особливою майстерністю в побудові діалогів, за спостереженнями І. П. Єрьоміна, позначені промови Кирила Туровського. Дослідник вважав, що специфіка його проповідей полягала в різкому послабленні на-

ративного начала, євангельські епізоди часто переказані автором за допомогою діалогів і монологів, і що дуже важливо – в таких діалогах Кирилові навіть удавалося передавати будову живої розмовної мови [4, 55–58]. Твори киеворуських книжників, без сумніву, слугували за взірці й проповідникам досліджуваного періоду, що засвідчує питомі корені української барокової проповіді.

Отже, структура тексту проповіді містила діалоги різного адресатного спрямування і функціонального призначення: імітовані діалоги зі слухачами з метою активізації уваги чи залучення до спільного з'ясування поставленого питання; діалоги, спрямовані до релігійних опонентів, діалог автора проповіді з уявними героями (біблійними персонажами), діалог як спосіб переказування біблійних подій, діалог як спосіб цитування. Вони сприяли як реалізації комунікативних цілей проповіді, так і слугували естетичній меті, забезпечуючи художній рівень проповідницького твору.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в реконструкції системи засобів діалогізації проповідницького тексту.

Список скорочень писемних пам'яток

Мог., Хрест – Могила П. Хрест Спасителя і кожної людини / П. Могила // Тітов Хв., проф. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI – XVIII вв. : всебірка передмов до українських стародруків. – Київ, 1924. – С. 271–290.

Рад., Вінець – Радивилівський А. Вѣнецъ Хвѣ. – К., 1688.

Рад., Гізель – Радивилівський А. Слово на пощеніє Высоце в Бѣгу превелебного еѣ мѣти оца Інокентіа Гізела Архимандриты Печерскаго // Марковскій М. Антоній Радивилівскій, южно-русскій проповѣдникъ XVII в. (Опытъ историко-литературнаго изслѣдованія его сочиненій и обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей его языка), съ приложеніемъ неизданныхъ проповѣдей изъ рукописныхъ «Огородка» и «Вѣнца». – К., 1894. – С. 12–20.

Рад., Огородок – Радивилівський А. Огородокъ Маріи Бѣы. – К., 1676.

Туптало – Титовъ Ан. Проповѣди святителя Димитрія, митрополита Ростовскаго, на украинскомъ нарѣчїи. – Москва, 1909. – IX + 135 с.

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н. Д. Слово о диалоге / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Моно-, диа-, полилог в разных языках и культурах / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : «Индрик», 2010. – С. 5–8.
2. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : [монографія] / М. П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
4. Еремін І. П. Ораторское искусство Кирилл Туровского / И. П. Еремін // Труды отдела древнерусской литературы / Академия наук СССР; Институт русской литературы (Пушкинский Дом) ; отв. ред. Я. С. Лурье. – М. ; Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1962. – Т. 18. – С. 50–58.
5. Ісіченко І. Бароко – мистецький стиль і літературна доба / Ігор Ісіченко // Дивослово. – 2010. – № 10. – С. 27–34.
6. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова [та ін.; редкол. : В. В. Німчук (відп. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
7. Кашуба М. Філософське підґрунтя українського бароко / М. Кашуба // Українське бароко : в 2 т. – [Харків] : Акта, 2004. – Т. 1. – С. 175–215.
8. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Т. Н. Колокольцева. – Волгоград : Изд-во Волгоградского госуниверситета, 2001. – 260 с.
9. Наєнко Г. М. Діалог у системі засобів адресації наукових текстів середньоукраїнського періоду / Г. М. Наєнко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2013. – Вип. 26. – С. 68–80.
10. Наєнко Г. М. Епістемічні смисли «Граматики» Мелетія Смотрицького / Галина Наєнко // Писемні пам'ятки: сучасне прочитання / відп. ред. Г. Дидик-Меуш. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. – С. 9–15.
11. Ніка О. Модус у староукраїнській літературній мові другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Оксана Ніка. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 444 с.
12. Ніка О. І. Барокова проповідь XVII ст. і розвиток староукраїнської літературної мови / О. І. Ніка // Studia linguistica : зб. наук. праць / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : Київський університет, 2012. – Вип. 6, ч. 1. – С. 165–170.

13. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. / В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.
14. Пещак М. М. Розвиток давньоруського і староукраїнського наукового тексту / Марія Михайлівна Пещак. – К. : Вид-во «Українознавство», 1994. – 271, [1] с.
15. Симонова К. Співвідношення книжних і народнорозмовних часток у творах І. Галатовського / Катерина Симонова // У силовому полі мови. Пам'яті Інни Петрівни Чепіги / Інститут української мови НАН України ; упоряд. Г. В. Воронич. – К. : КММ, 2011. – С. 176–184.
16. Чуба Г. Структурно-стилістичні особливості Учительних Євангелій другої половини XVI – XVII ст. / Г. Чуба // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 10. – Житомир, 2003. – С. 141–149.
17. Яновіч А. Прадмовы Ф. Скарыны і пытанні стылістыкі тэксту / Алена Яновіч // Яновіч А. Выбраныя працы / уступ. арт. Н. Ю. Паўлоўскай. – Мінск : Медысонт, 2011. – С. 91–96.
18. Bizior R. Odbiorca w kazaniach misyjnych ks. Karola Antoniewicza / Renata Bizior // Język religii: Konstrukcje i dekonstrukcje / pod redakcją i ze wstępem Lucyny Rożek. – Częstohowa : AJD, 2006. – S. 43–57.

Анотація. Використання діалогу як провідного засобу побудови тексту було властиво багатьом жанрам давнього письменства. У статті описано функції діалогів у проповідницькому творі на матеріалі українських барокових проповідей XVII ст. Структура тексту проповіді містила діалоги різного адресатного спрямування і функціонального призначення: імітовані діалоги зі слухачами з метою активізації уваги чи залучення до спільного з'ясування поставленого питання; діалоги, спрямовані до релігійних опонентів, діалог автора проповіді з уявними героями (біблійними персонажами), діалог як спосіб переказування біблійних подій, діалог як спосіб цитування. Діалоги сприяли як реалізації комунікативних цілей проповіді, так і слугували естетичній меті, забезпечуючи художній рівень проповідницького твору. Мовні засоби оформлення діалогу дають матеріал для вивчення лексико-граматичного ресурсу української мови XVII ст. і його збереження в новій літературній мові.

Ключові слова: діалог, українська мова XVII ст., барокова проповідь, мовний вплив на адресата, комунікаційні стратегії, текст.

Summary. The use of a dialog as a leading tool to construct a text was typical for many genres of an ancient written language. The functions of dialogs in a homiletic composition based on baroque sermons of XVII century were described in the paper. A dialog is one the characteristic features of a language structure of a homiletic text which is of monologue nature and does not imply an addressee's active participation in a sermon's delivery. A text structure of a sermon contained dialogs of various address direction and functional mission: imitated dialogs with listeners aimed at encouraging their attention and participation in considering the suggested issue; dialogs directed to religious opponents, a dialog of a sermon author with imaginary heroes (Biblical characters), a dialog as a way of retelling Biblical events, a dialog as a means of citation. Dialogs enabled the implementation of communication purposes of a sermon; they served an aesthetic aim ensuring an artistic level of a homiletic composition as well.

To include dialogs to the inner structure of a sermon was an important communication strategy aimed at having a constant contact with listeners: a dialog made it possible to cover higher position of a preacher as to his addressees, to create an effect of bilateral communication, to encourage attention, to enhance convincing impact of a sermon.

Dialogs helped realize moral-educative contents of a sermon which is why the questions asked by a preacher were of preventive nature. They seemed not to be addressed to a particular listener; however, they made everybody think whether he knew the answer.

A great number of dialogs became a tool to interpret Holy Writ. Elements of a dialog were one of the means to introduce quotations to a sermon text, which made the text popular, added a fresh flow of a conversation, made it easier for the listeners to understand the quoted material. Imitating a conversation with the author of a citation or a character of a Biblical story, a preacher shared his own thoughts with the listeners who were becoming co-participants in creating a sermon.

One of the main grammar tools of forming sentences were interrogative pronouns and particles, most of them still function in the Ukrainian language. Questions were expressed with help of lexical means, and verbs meaning "to ask" were dominant among them. Language tools to form a dialog give the material to study the lexical-grammatical resource of the Ukrainian language of XVII century and to preserve it in a new literary language.

Key words: dialog, Ukrainian language of XVII century, baroque sermon, language impact on addressee, communication strategies, text.

Отримано: 06.10.2016 р.